

Velká písmena a zkratky v ochraně přírody

Minule jsme putovali našimi nejstaršími rezervacemi, které vznikly v polovině 19. stol. zásluhou osvicených majitelů panství. Ve 20. stol. přebíral postupně garanci nad ochranou přírody stát. Zpočátku to bylo formou dohody s vlastníkem určitého území, teprve později – až v r. 1956 – byl přijat zákon č. 40/1956 Sb., o státní ochraně přírody. V r. 1955 byly vyhlášeny první chráněné krajinné oblasti Český ráj a Moravský kras; v r. 1963 byl zřízen první český národní park – Krkonošský národní park (slovenský Tatranský národní park byl vyhlášen už v r. 1949, ještě před přijetím zákona). Od 70. let bylo zřejmé, že tzv. konzervační ochrana přírody, založená jen na péči o vybraná území, je nedostačující. V r. 1992 byl přijat zákon č. 114/1992 Sb., o ochraně přírody a krajiny, který vychází ze zásad prevence a udržitelného využívání přírodních zdrojů. Zákon vymezuje 6 kategorií zvláště chráněných území: národní parky, chráněné krajinné oblasti, národní přírodní rezervace, přírodní rezervace, národní přírodní památky a přírodní památky. Vedle toho existují i obecně chráněná území, což jsou přírodní parky a významné krajinné prvky. V rámci soustavy Natura 2000 (novela č. 218/2004 Sb.), kterou společně vytvářejí členské státy Evropské unie, jsou vyhlášovány ptačí oblasti a evropsky významné lokality.

Úvod nám poskytuje dostatek podkladů pro jazykové zastavení. Dnes se zaměříme na psaní velkých písmen a zkratk.

Vymenovaná slovní spojení označující jednotlivé typy ochrany (národní park, přírodní rezervace, národní přírodní památka apod.) nesou obecný význam, v textu je proto píšeme s malým počátečním písmenem. Připomenutí této poučky se možná zdá být zbytečné – jestliže jsou tato označení užita samostatně a jsou-li v množném čísle, pisatelé pravidlo většinou dodržují, což dokládají příkladové věty čerpané z Českého národního korpusu (ČNK): jízdu na kolech v národních parcích výsovně zakazuje zákon; u nás je vyhlášeno 25 chráněných krajinných oblastí. (Pozn.: ČNK dostupný na adrese <http://www.korpus.cz> je soubor počítačově uložených textů, který slouží k jazykovému výzkumu. Je v něm možné vyhledávat slova a slovní spojení v kontextu a zjistit jejich frekvenci i původní textový zdroj. Korpus SYN, který obsahuje převážně publicistické texty z let 1990–2010, umožňuje vyhledávání v databázi o velikosti dvě miliardy slov.)

Ve spojení se zeměpisným jménem se obecnost stává součástí vlastního jména konkrétního území, pak řešíme, zda a kde napsat velké písmeno. Tady již uživatelská praxe jednotná není. Neproblémové jsou pouze názvy, které mají na počátku přidavné jméno odvozené ze zeměpisného jména – např. Krkonošský národní park. Těch je však minimum, jednoznačnou převahu mají pojmenování, v nichž vlastní

jméno následuje až po výrazech vymezujících typ území. Ty bývají psány jak s malým, tak s velkým písmenem. Mnozí pisatelé se řídí pravidlem pro psaní názvů institucí, úřadů a škol, podle něhož oficiální několikaslavný název píšeme s velkým počátečním písmenem v prvním slově, pro vyjádření obecného významu volíme písmeno malé, např.: přednášku pořádá Ústav experimentální botaniky Akademie věd ČR versus akci pořádají ústavy AV ČR; pracovníci Městského úřadu Černošice versus pracovníci městského úřadu; chodí na Základní školu Strážnice versus chodí na základní školu. Proto píší: letos oslavuje Chráněná krajinná oblast Beskydy 30 let od svého vyhlášení; ochrana přírody a krajiny na území Národního parku Podyjí; stezka je součástí Národní přírodní rezervace Praděd. Nelze zastírat, že v minulosti bylo takovéto pojetí doporučováno i lingvisty, ale postupně bylo přehodnoceno. Přestože k pojmenování nedílné patří obě složky, již řadu let se doporučuje psát s velkým písmenem jen konkrétní vlastní název (což je ve většině případů zeměpisné jméno) a předsunuté označení typu ponechat s písmenem malým: národní park Šumava, národní přírodní rezervace Razula v chráněné krajinné oblasti Beskydy, ptačí oblast Jeseníky apod. Velké písmeno je namístě pouze v hlavičce dokumentu, na počátku věty. Nejde o nic výjimečného, stejně postupujeme i u pojmenování (mikro)regionů, obcí, měst i veřejných prostranství: vznik mikroregionu Želivka, soutěž zařazuje město Beroun, stránky obce Kamenice, ulice Horní, náměstí Svornosti, nábřeží Jiřího z Poděbrad. Pro zápis organizací starajících se o vyhlášená území platí výše uvedené pravidlo o psaní názvů institucí: Správa chráněné krajinné oblasti Kokořínsko, Správa národního parku a chráněné krajinné oblasti Šumava (častěji Správa NP a CHKO Šumava).

Zkratky CHKO a NP se běžně užívají již od 50. let. Podíváme-li se na ně očima jazykovědce, lze konstatovat, že jde o tzv. iniciálové zkratky. Ať jsou českého, nebo cizího původu, bývají tvořeny z počátečních písmen víceslovných názvů a píšou se velkými písmeny bez teček, např. ČÍŽP – Česká inspekce životního prostředí, NPR – národní přírodní rezervace, MŽP – Ministerstvo životního prostředí. Je obvyklé, že se zachovává diakritika a vynechávají předložky a spojky: ÚJČ – Ústav pro jazyk český, AOPK – Agentura ochrany přírody a krajiny, IUCN – International Union for Conservation of Nature (Mezinárodní svaz ochrany přírody). Někdy nemusejí být zastoupena ani všechna počáteční písmena užitých významových slov: WWF – World Wide Fund for Nature (Světový fond na ochranu přírody), CITES – Convention on International Trade in Endangered Species of Wild Fauna and Flora (Úmluva o mezinárodním obchodu s ohroženými druhy volně žijících živočichů a planě rostoucích

rostlin). Je důležité nezapomínat na to, že vedle zkratk všeobecně známých nemusejí být některé zkratky pro nepoučeného čtenáře průhledné. Např. PO může znamenat ptačí oblast, ale v jiných souvislostech třeba požární ochranu nebo dřívější pionýrskou organizaci, NP může být i časopis Nový prostor. Rozumíte informaci, že kancelář ÚVR ČSOP sídlí v pražském DOP, nebo že můžete čerpat dotaci z PRV, či se připojit k IPA? Nejmenší problém je patrně s ČSOP (Český svaz ochránců přírody, tato zkratka se užívá již několik desetiletí), zbylé nám říkají, že Ústřední výkonná rada sídlí v Domě ochránců přírody, PRV znamená program rozvoje venkova, IPA pak botanicky významná území (z anglického Important Plant Areas). Je proto vhodné při prvním použití takové zkratky uvést plnou podobu názvu, jediné pak máme jistotu, že bude čtenářům srozumitelná. Pokud se zkratky různých názvů shodují, vkládají se někdy rozlišující malá písmena: MZ – Ministerstvo zahraničí, MZe – Ministerstvo zemědělství; PP znamená přírodní památku, přírodní park bývá zkracován PŘP, někdy i PPK.

Protože se zkratky zapojují do větného kontextu, bývá třeba kvůli shodě řešit otázku jejich rodu. Přirozeně se řadí k rodu střednímu (to CITES, to WWF), ale většinou se prosazuje rod jména, které nahrazují: ta CHKO podle slova oblast, ta ČÍŽP podle inspekce, ten WWF podle fond apod. Občas se stává, že nelze jednoznačně preferovat žádný z rodů, pak se připouštějí varianty, např. to KGB, ta KGB (tajná policie), ten KGB (Výbor národní bezpečnosti); u WWF i ta (organizace). Iniciálové zkratky se zpravidla hláskují, ale některé lze číst i jako slovo, které přebírá rod podle svého zakončení a v mluveném projevu se běžně skloňuje. Zkratky se souhláskovým zakončením podle vzorů rodu mužského, zkratky zakončené na -a podle vzoru žena, na -o pak podle vzoru město: jednal s [čižpem], dotace z [prvu], vedle [ikey], zapojení do [ipy], chráněný [uneskem]. V psaném projevu se buď vypisuje celý název, nebo se zapisuje základní podoba zkratky (podpořená opěrným podstatným jménem): jednal s ČÍŽP, dotace z PRV, vedle (obchodu) IKEA, zapojení do (projektu) IPA, chráněný (organizací) UNESCO. U zkratk zakončených souhláskou se vedle této možnosti prosadilo i přidávání pádových koncovek za plnou podobu zkratky: jednal s ČÍŽPem, dotace z PRV; při zakončení na samohlásku takto postupovat nelze.

Jště se alespoň krátce zmíníme o psaní soustavy Natura 2000, která bývá někdy zapisována NATURA 2000. K užití verzálek v tomto případě není jazykový důvod, protože nejde o iniciálovou zkratku. Slovo se skloňuje podle vzoru žena: stránky o Natuře 2000, z hlediska Natuře 2000, popř. s využitím předsunutého opěrného substantiva zůstává název v 1. pádě: stránky o soustavě Natura 2000, z hlediska soustavy Natura 2000.

Nepochybně by se našly i další problémy, které lze v souvislosti se zkratkami řešit, ale věřím, že to nejpodstatnější bylo řečeno. Příště se podíváme na psaní přídavných jmen v oblasti ochrany přírody.